

Maciej Warchol*

*Pomiędzy autentyzmem a imitacją.
Problem rekonstrukcji historycznych konstrukcji ciesielskich*

*Between authenticity and imitation.
The problem of reconstruction of the historical carpenter constructions*

Historyczne drewniane konstrukcje ciesielskie¹, jak wszystkie ustroje budowlane, w trakcie użytkowania ulegają zużyciu technicznemu bądź zniszczeniu. Na zużycie to mają wpływ zarówno postępujące uszkodzenia biologiczne prowadzące do systematycznego niszczenia drewna, jak i gwałtowne procesy skutkujące częściowym lub całościowym zniszczeniem konstrukcji, np. w wyniku pożaru lub katastrofy. W dawnej praktyce budowlanej naprawy konstrukcji ciesielskich realizowano w sposób naturalny – elementy nieznacznie uszkodzone naprawiano poprzez wzmocnienie lub sztukowanie, bardziej zniszczone wymieniano na nowe z dopasowaniem do pierwotnego układu, a uszkodzone lub zniszczone w większych fragmentach wzmacniano poprzez dodanie nowych elementów lub dodatkowych ustrojów. O sposobie i zakresie naprawy decydował doświadczony cieśla, znakomicie potrafiący ocenić stan zachowania drewna oraz rozumiejący specyfikę funkcjonowania danej konstrukcji.

W przypadku rozległych uszkodzeń niedających się już naprawić metodami ciesielskimi bądź całkowitego zniszczenia konstrukcji była ona wymieniana na nową, przygotowaną w oparciu o wiedzę i doświadczenie mistrza ciesielskiego i jego zespołu. Nowy ustrój dopasowywano do specyfiki obiektu, przy czym z reguły starano się stosować najnowocześniejsze wówczas układy, najbardziej optymalne z punktu widzenia kształtu i kąta nachylenia

The historical wooden carpentry structures¹, like all other building structures, can undergo some technical damages or be destroyed when being used. This overuse is affected by both progressive biological damages leading to the systematic destruction of wood and violent processes resulting in the partial or total destruction of a structure, e.g. as a result of a fire or disaster. In the old building practice repairs of carpentry structures were carried out in a natural way – slightly damaged parts were repaired by reinforcing or piecing up, whereas more destroyed elements were replaced with the new ones which matched the original system and damaged or destroyed in the larger fragments elements were reinforced by adding new elements or additional structures. It was an experienced carpenter, who could perfectly assess condition of wood and understand specific functioning of a given structure, who decided about a method and extent of a repair.

In the case of extensive damages which could not be repaired by means of carpentry methods or in the case of total destruction of a structure it was replaced with a new one which was prepared on the basis of knowledge and experience of a master carpenter and his team. A new structure was fitted to the specificity of an object but generally at that time the most modern systems were usually used which were most optimal from the point of view of the shape and angle of the roof slopes and economics of the wooden material overuse. Throughout history the above mentioned mechanism was conducive towards the

* Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie/National Heritage Board of Poland in Warsaw.

¹ Rozumiane jako historyczne konstrukcje dachowe, drewniane konstrukcje ciesielskie wież, dzwonnicy, hełmów itp.

¹ Understood as historical roof structures, wooden carpentry constructions of towers, belfries, domes etc.

połaci dachu oraz ekonomiki zużycia materiału drewnianego. Mechanizm powyższy na przestrzeni dziejów sprzyjał rozwojowi i powstawaniu nowych typów konstrukcji, a z perspektywy współczesnego badacza umożliwił prowadzenie studiów nad przekształceniami stosowanych niegdyś rodzajów historycznych ustrojów ciesielskich.

Naturalny proces naprawy i ewentualnej wymiany konstrukcji ciesielskich na układy współczesne czasem powstania nie uległ zasadniczej zmianie aż do 2. połowy XX w., choć rozwój europejskiego konserwatorstwa od początków XX stulecia przyniósł istotne zmiany w postrzeganiu wartości tej grupy zabytków. Rozpoczęte na terenie Niemiec i Francji badania historycznych konstrukcji dachowych doprowadziły do uznania wartości zabytkowych dawnych ustrojów ciesielskich jako integralnych części obiektów zabytkowych². Zainteresowanie aspektami ciesielstwa jako sztuki wznoszenia i zdobienia obiektów architektury i budownictwa drewnianego było też wyraźnie zauważalne na terenach polskich, ze względu na zachowanie dużej liczby bardzo cennych zabytków zbudowanych z drewna. Z czasem zainteresowanie to przełożyło się na rozpoczęcie szerszych badań nad architekturą i budownictwem drewnianym w naszym kraju³, dając też podstawy ich profesjonalnej ochrony konserwatorskiej.

Rekonstrukcje konstrukcji ciesielskich w ujęciu historycznym

Wzrost wiedzy na temat wartości zabytkowych historycznych konstrukcji ciesielskich nie przełożył się jednak bezpośrednio na kwestie ich rekonstrukcji. Nadal w przypadku większości prowadzonych prac, jeżeli istniała uzasadniona konieczność wymiany konstrukcji, budowano ją w oparciu o współczesne układy, od początków XX w. z wykorzystaniem metod inżynierskich oraz z drewna o zestandaryzowanych rozmiarach. Coraz częściej drewno konstrukcji ciesielskich było też zastępowane innymi materiałami, takimi jak stal lub beton, nawet podczas prowadzenia prac remontowych w obiektach zabytkowych. Tak było m.in. w przypadku sztandarowych europejskich realizacji konserwatorskich 1. połowy XX w.: w latach 1908–1915 remontu i restauracji zamku na Wawelu w Krakowie według projektu Zygmunta Hendla⁴ [6] czy w latach 1919–1938 odbudowy zniszczonej w wyniku działań wojennych katedry w Reims⁵ [1, s. 26–28]. Natomiast

development and formation of new types of structures and from the perspective of a modern scholar it enabled to do research on transformations of historical carpentry structure types used in old times.

A natural process of repair and possible replacement of carpentry structures with the systems contemporary with the times in which they were built did not undergo any significant changes until the 2nd half of the 20th century although the development of the European restoration from the beginnings of the 20th century brought important changes in the perception of values of this group of monuments. Research on historical roof structures, which started in the territory of Germany and France, led to the recognition of historic values of old carpentry structures as integral parts of historical objects². The interest in aspects of carpentry as the art of erecting and decorating architectural objects and timber constructions was also clearly noticeable in the territory of Poland due to a large number of preserved really precious monuments constructed of wood. With time this interest resulted in more extensive research on architecture and wooden construction in our country³ at the same time providing a basis for their professional restoration protection.

Reconstructions of carpentry structures in a historical perspective

The increase in the knowledge about values of historical carpentry structures was not directly reflected in the issues of their reconstructions. Still, for most of the conducted works, if there was a justified need to replace the structure, it was built on the basis of modern systems; from the beginning of the 20th century engineering methods and wood of standardized sizes were applied. More and more often the wood of carpentry structures was also replaced with other materials such as steel or concrete even when carrying out the renovation work in historical buildings. A similar situation, among other things, occurred in the case of European standard restoration realizations of the 1st half of the 20th century, i.e. renovation and restoration of Wawel Castle in Cracow in the years 1908–1915 according to the project by Zygmunt Hendel⁴ [6] or reconstruction of the cathedral in Reims⁵ destroyed by the war,

² Podwaliny pod badania historycznych konstrukcji ciesielskich położyli we Francji Henri Deneux [1], a w Niemczech Friedrich Ostendorf [2].

³ Na terenach Polski prekursorami badań i ochrony architektury i budownictwa drewnianego byli architekci skupieni wokół Grona Konserwatorów Galicji Wschodniej i Zachodniej oraz Towarzystwa Opieki nad Zabytkami Przeszłości. Natomiast badania historycznych konstrukcji dachowych rozpoczął w okresie międzywojennym na Politechnice Warszawskiej Jerzy Raczyński [3]. Szerzej na temat początków ochrony zabytków na ziemiach polskich patrz np. [4], a zabytków drewnianej architektury sakralnej np. [5, s. 31–39].

⁴ Wymianie uległy w zasadzie wszystkie dachy zamku z zastosowaniem nowoczesnych wówczas konstrukcji stalowych.

⁵ Odbudowa zniszczonej w wyniku ostrzału artyleryjskiego we wrześniu 1914 r. katedry realizowana była od 1919 aż do 1938 r. pod nadzorem Deneux, który poświęcił jej remontowi ostatnie 19 lat swoje-

² The foundation for research on historical carpentry structures was made by Deneux in France [1] and Ostendorf in Germany [2].

³ In the territory of Poland the precursors of research and protection of architecture as well as wood construction were the architects gathered around the Group of Restorers of Eastern and Western Galicia and the Society for Protection of Monuments of the Past. On the other hand, Jerzy Raczyński began to conduct research on historical roof structures at Warsaw University of Technology in the interwar period [3]. More details about the origins of monuments protection in the territory of Poland can be found in, e.g. [4], and about monuments of wooden sacral architecture in, e.g. [5, pp. 31–39].

⁴ In fact, all the roofs of the castle with the use of contemporary steel structures were replaced.

⁵ The reconstruction of the destroyed by artillery fire cathedral in September 1914 was carried out from 1919 until 1938 under the supervision of Deneux who devoted the last 19 years of his life to its renovation. The renovated roof structure of the cathedral, despite Deneux's own detailed measurements of wooden structures from before the de-

w trakcie realizowanych przez Conrada Steinbrechta prac remontowych i restauracji zamku w Malborku w okresie od 1882 r. do lat 20. XX w. [7, s. 15–35], [8] w większości wymieniono dawne konstrukcje dachowe na współczesne remontowi ustroje wykonane z drewna. Jednakże w części budynków (np. nad kuchnią i Wielkim Refektarzem na Zamku Średnim⁶) nowe konstrukcje wykonano w oparciu o wzory zaczerpnięte z istniejących średniowiecznych więźb dachowych kościołów w Chełmnie i Nowem [8, s. 41]. Zrealizowane w wyniku tych prac układy więźb storczykowych prawdopodobnie określić można jako jedne z pierwszych znanych prób odtworzenia historycznych konstrukcji ciesielskich. Nie ulega też wątpliwości, że w przypadku prac na Zamku Średnim w Malborku mamy do czynienia ze świadomą „archaizacją” układu więźb przejawiającą się rekonstrukcją dawnego układu storczykowego, charakterystycznego dla średniowiecznych konstrukcji dachowych. Działanie to miało na celu zachowanie jedności stylowej wszystkich części rekonstruowanego obiektu, w duchu powszechnego jeszcze wówczas w pracach konserwatorskich naukowego historyzmu, w pełni zgodnego z przekonaniami autora przebudowy zamku, architekta Conrada Steinbrechta.

Kolejne przykłady realizacji konserwatorskich, w których dokonano odtworzenia-rekonstrukcji dawnych konstrukcji ciesielskich pojawiają się w trakcie odbudowy zabytków ze zniszczeń wojennych I wojny światowej. W lipcu 1915 r. w czasie bitwy rozegranej w rejonie Przasnysza zniszczone zostały dwa sąsiadujące ze sobą późnogotyckie kościoły w Czernicach Borowych i Pawłowie Kościelnym. Doszczętnie wypalony kościół w Czernicach odbudowano w latach 1919–1921. Zbudowane w 1920 r. nowe konstrukcje dachowe nad nawą i prezbiterium kościoła wykonane zostały w układzie storczykowym, bezpośrednio nawiązującym do rozwiązań średniowiecznych (il. 1). Zastosowano klasyczne, jętkowe konstrukcje jednostorczykowe zredukowane podłużnie, ze storczykiem zawieszonym w kalenicy oraz na jętkach i parze symetrycznych zastrzałów. Wszystkie wiązary więźby zostały dodatkowo wzmocnione parą długich zastrzałów pomiędzy krokwiami i belką wiązarową oraz wyłącznie w wiązarach pełnych krótkimi mieczami stopowymi storczyka.

Drugi z kościołów, w Pawłowie Kościelnym, odbudowany został dopiero po 1923 r. zgodnie z projektem opracowanym przez Stefana Szyllera⁷ [9]. Nowa konstrukcja dachowa powstała w 1924 r., i tak jak w przypadku kościoła w Czernicach Borowych wykorzystano do jej wzniesienia jętkowy układ jednostorczykowy, zmodyfi-

which took place in the years 1919–1938 [1, pp. 26–28]. However, during the renovation and restoration works of Malbork Castle conducted by Conrad Steinbrecht in the period from 1882 to the 1920s [7, pp. 15–35], [8] most of the old roof structures were replaced with wooden constructions contemporary with the renovation times. Nevertheless, in some parts of the buildings (e.g. above the kitchen and the Great Refectory in Middle Castle⁶) new structures were made on the basis of models taken from the existing medieval roof trusses of churches in Chełmno and Nowe [8, p. 41]. The king-post roof frames made in this way can be probably described as one of the first known attempts to reconstruct historical carpentry structures. There is no doubt that in the case of the works in Middle Castle in Malbork we are dealing with conscious “archaisation” of roof truss systems manifested in the reconstruction of the king-post roof frame which was characteristic of medieval roof structures. This work was aimed at preserving the stylish unity of all parts of the reconstructed object, in the spirit of universal scientific historicism which was still commonly used in restoration works, and was fully consistent with the beliefs of the author of the castle reconstruction, namely architect Conrad Steinbrecht.

Further examples of restoration realisations, in which old carpentry structures were reconstructed and restored, occurred during the reconstruction of devastated monuments after World War I. During a battle, which took place in the region of Przasnysz, two neighbouring late Gothic churches in Czernice Borowe and Pawłów Kościelny were destroyed in July 1915. The completely burnt church in Czernice was reconstructed in the years 1919–1921. In 1920 new roof structures over the nave and presbytery of the church were built in the king-post roof type which directly referred to the medieval solutions (Fig. 1). Classical collar beam one-king-post roof frames reduced longitudinally with a king-post suspended on the roof, collar beams and a pair of symmetrical struts were used. All rafters of the roof truss were additionally reinforced by a pair of long struts between rafters and a rafter beam as well as in full rafters only by means of short braces of the king-post roof frame.

The other church in Pawłów Kościelny was reconstructed only after 1923 according to the project developed by Stefan Szyller⁷ [9]. The new roof structure was built in 1924 and similarly to the case of the church in Czernice Borowe a one-king-post roof frame collar beam layout modified in the upper part by adding purlins supported by king-posts was used in this construction⁸ (Fig. 2). The king-post was

go życia. Odbudowana konstrukcja dachowa katedry, pomimo posiadania przez Deneux własnych szczegółowych pomiarów konstrukcji drewnianych sprzed zniszczenia, wykonana została w nowatorskiej konstrukcji z wykorzystaniem kształtek betonowych. Wykorzystanie na masową skalę stali i betonu było też charakterystyczne dla obudowy ze zniszczeń I i II wojny światowej obiektów architektury monumentalnej zlokalizowanych w większych miastach.

⁶ Prace powyższe przeprowadzono około 1907 r. [8, s. 41].

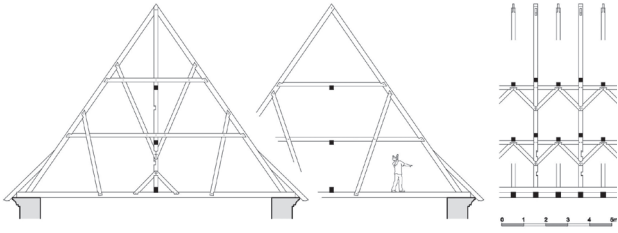
⁷ Zachowana dokumentacja projektowa odbudowy kościoła znajduje się w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, Akta Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, sygn. 3082.

struction, was made in the innovative construction with the use of concrete fittings. The use of steel and concrete on a massive scale was also characteristic of the reconstruction of monumental architecture buildings located in larger cities after World War I and II.

⁶ These works were carried out in about 1907 [8, p. 41].

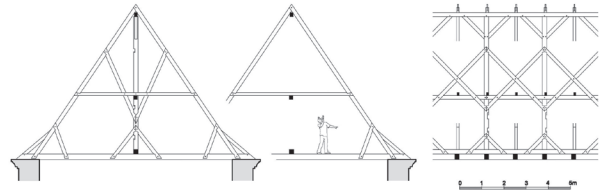
⁷ The preserved project documentation of the church reconstruction is in the Archives of New Records in Warsaw, Records of the Ministry of Home Affairs, Ref. 3082.

⁸ The addition of roof purlins was undoubtedly an attempt to “modernize” and modify a traditional king-post roof frame by combining it with contemporary purlin structures from the late 19th and early 20th

Il. 1. Układ więźby dachowej nad nawą kościoła w Czernicach Borowych (oprac. M. Warchoł)

Fig. 1. Layout of the roof truss above the nave at the church in Czernicze Borowe (drawn by M. Warchoł)

Il. 2. Układ więźby dachowej kościoła w Pawłowie Kościelnym (oprac. M. Warchoł)

Fig. 2. Layout of the roof truss above the nave at the church in Pawłowie Kościelne (drawn by M. Warchoł)

stawiany w górnej partii przez dodanie opartej na storczykach płatwi kalenicowej⁸ (il. 2). Storczyk zawieszono na jętcie i parze zastrzałów, a belkę wiązarową podwieszono do storczyka za pomocą pary mieczy stopowych. Dodatkowo miecze stopowe zastosowano również do wzmocnienia połączenia belek wiązarowych z krokwiami w stopie wiązara. W układzie podłużnym konstrukcja kościoła w Pawłowie uzyskała redukcję rami storczykowej co drugi wiązar oraz usztywnienie wiązarów pełnych za pomocą krzyżowych zastrzałów.

W przypadku obu kościołów nowe więźby dachowe wykonane zostały ze zestandaryzowanego drewna obrobionego mechanicznie z pieczolowicie wykonanymi tradycyjnymi połączeniami ciesielskimi elementów na nakładki i czopy oraz wyciętymi dłem ciesielskim znakami montażowymi (il. 3). Co ciekawe, powyższe realizacje nie są jednak rekonstrukcjami w ścisłym tego słowa znaczeniu, gdyż nie odtwarzają układu sprzed zniszczenia kościołów⁹. Najprawdopodobniej są jedynie próbą odtworzenia układu i „ducha” więźb średniowiecznych, imitacją dawnych konstrukcji ciesielskich w odbudowywanych po zniszczeniach wojennych późnogotyckich świątyniach. W tych kategoriach omawiane więźby mieszczą się bardziej w granicach wyznaczonych restauracją historyczną przełomu wieków niż współcześnie już rozumianym konserwatorstwem okresu międzywojennego¹⁰. Pozostają interesującymi przykładami realizacji rekonstrukcji idei dawnych ustrojów ciesielskich w procesie restauracji zabytków. Ich uzasadnienie odnaleźć można wyłącznie

Il. 3. Sposób obróbki elementów więźby dachowej kościoła w Pawłowie Kościelnym (fot. M. Warchoł)

Fig. 3. The way of elements of roof truss working at the church in Pawłowie Kościelne (photo by M. Warchoł)

⁸ Dodanie płatwi kalenicowej było niewątpliwie próbą „unowocześnienia” i modyfikacji tradycyjnego układu storczykowego poprzez połączenie go ze współczesnymi, z końca XIX i początków XX w., ustrojami płatwiowymi, w których bardzo często stosowane były płatwie kalenicowe, niewystępujące historycznie w układach storczykowych.

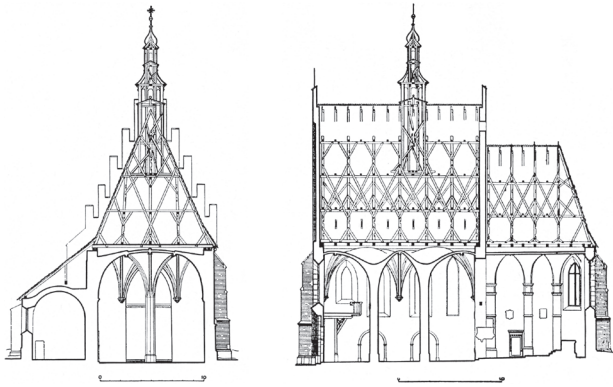
⁹ Pierwotny układ konstrukcji dachowych kościołów nie był zapewne znany autorom projektów odbudowy obiektów. W wyniku działań wojennych więźby dachowe kościołów zostały całkowicie spalone, a ich odbudowa nastąpiła kilka lat po zniszczeniu. Nie są również znane jakiegokolwiek materiały ukazujące układ konstrukcji przed zniszczeniem. Jednocześnie zachowane na szczycie wschodnim prezbiterium kościoła w Czernicach ślady (odciski) pierwotnej więźby dachowej wskazują na jej odmienny układ konstrukcyjny.

¹⁰ W przypadku kościoła w Pawłowie Kościelnym podejście takie być może uwarunkowane zostało osobą projektanta, którego poglądy konserwatorskie, pomimo rozbieżnych ocen tej kwestii u poszczególnych badaczy, niewątpliwie ukształtowane były jeszcze w początku XX stulecia [9, s. 92–99 i 168–180].

suspended on the collar beam and a pair of struts, whereas the beam truss was suspended to the king-post by means of a pair of braces. Additional braces were also used to reinforce the connections of truss beams with rafters in the truss. In the longitudinal layout, the church structure in Pawłów received reduction in the king-post roof frame by every other truss as well as reinforcement of full trusses by means of cross struts.

In the case of both churches new roof trusses were made of standardized wood which was processed mechanically with carefully made traditional carpentry connections of elements for mortises and tenon joints as well as

centuries, in which roof purlins were used very often but they did not occur historically in a king-post roof frame.

Il. 4. Konstrukcje dachowe kościoła farnego w Szydłowie, fragment projektu rekonstrukcji J. Żukowskiego reprodukowanego w [10]

Fig. 4. Roof constructions at the parish church in Szydłów, the fragment of the reconstruction plans by J. Żukowski reproduction in [10]

w społecznej potrzebie odbudowy dóbr kultury zniszczonych w wyniku działań wojennych¹¹.

Zrealizowane w okresie międzywojennym rekonstrukcje historycznych konstrukcji ciesielskich były jednoznacznie związane z odbudową zabytków po zniszczeniach I wojny światowej. W obu omawianych przykładach różnią się od ścisłych rekonstrukcji konserwatorskich polegających na dokładnym odtworzeniu stanu sprzed zniszczenia, swobodnie łącząc rekonstrukcję z restauracją. Równocześnie jednak, będąc już w zasadzie poza granicami dopuszczalności wyznaczonymi kanonami doktryny konserwatorskiej, nadal mieszczą się w nurcie odbudowy zabytków ze zniszczeń wojennych, zaakceptowanym przez większość środowiska konserwatorskiego ze względu na jego aspekt społeczny.

Nie może więc dziwić, że kolejne przykłady rekonstrukcji historycznych konstrukcji ciesielskich związane są z odbudową zabytków po II wojnie światowej. Ich podłoże jest analogiczne, natomiast sposób i zakres realizacji odmienny. Już w 1945 r. rozpoczęte zostały prace przy spalonym przez Niemców w sierpniu 1944 r. kościele farnym w Szydłowie [10]. W trakcie odbudowy w 1945 i 1947 r. odtworzono dawne więźby dachowe nad nawą i prezbiterium kościoła, a rekonstrukcja miała już charakter świadomego działania konserwatorskiego wykonanego w oparciu o dokładne pomiary i modele zniszczonych więźb, sporządzone w okresie międzywojennym przez Jerzego Raczyńskiego i zachowane w archiwum Zakładu Architektury Polskiej Politechniki Warszawskiej [3]. Wykonane w farze w Szydłowie konstrukcje dachowe dokładnie odtworzyły pierwotny układ więźby jednostorczkowej nad prezbiterium oraz trójstorczkowej nad nawą (il. 4), pieczołowicie zrekonstruowane zostały też pierwotne połączenia ciesielskie elementów. Do budowy użyte zostało natomiast drewno obrabiane mechanicznie o zestandaryzowanych wymiarach.

¹¹ O kształtowaniu się doktryn konserwatorskich w okresie międzywojennym i problemie odbudowy zabytków po zniszczeniach wojennych patrz m.in. [4, s. 89–153].

assembly signs were cut with a ripping chisel (Fig. 3). Interestingly enough, the above realisations are not, however, reconstructions in the full sense of the word because they do not reflect the layout which was there before the destruction of churches⁹. Most probably, they constitute only an attempt to reconstruct the layout and the “spirit” of the medieval roof trusses as well as the imitation of old carpentry structures which were reconstructed in the late Gothic churches after the war damages. Taking into account these categories, the discussed roof trusses fall more within the boundaries determined by the historical restoration at the turn of the century rather than temporarily understood restoration of the interwar period¹⁰. They remain interesting examples of reconstructing the ideas of old carpentry structures in the process of monument restoration. Their justification can be found only in the social need for reconstructing cultural goods which were destroyed during the war military actions¹¹.

Reconstructions of historical carpentry structures, which were carried out in the interwar period, were unambiguously connected with the reconstruction of monuments after the ravages of World War I. In both of the discussed examples they differ from pure restoration reconstruction consisting in exact reproduction of the condition before the destruction and combine freely the reconstruction with restoration. At the same time, however, being in fact already beyond acceptability limits determined by canons of the restoration doctrine, they continue to fall in the current trend of the monument reconstruction from the war damages, which was accepted by the majority of the restoration environment due to its social aspect.

Therefore, no wonder that further examples of historical reconstruction of carpentry structures are connected with the reconstruction of monuments after World War II. Their background is similar but the method and scope of realisation are different. Already in 1945 the works started in the parish church in Szydłów, which was burnt by the Germans in August 1944 [10]. During the works in 1945 and 1947 old roof trusses over the nave and the church presbytery were reconstructed and the reconstruction was already of conscious restoration character based on accurate measurements and models of damaged roof trusses which were made in the interwar period by Jerzy Raczyński and preserved in the archives of the Department of Polish Architecture at Warsaw University of Technology [3]. Roof trusses made in the parish church in Szydłów

⁹ The original arrangement of church roof structures was probably not well-known to the authors of object reconstruction projects. As a result of the war military actions roof trusses of churches were completely burnt and their reconstruction took place a few years after the destruction. No other materials which show the layout of the structure before the destruction are known. At the same time, traces (imprints) of the original roof truss, which were preserved at the eastern gable of the church presbytery in Czernice, indicate its different constructional layout.

¹⁰ In the case of the church in Pawłów Kościelny such an approach might have been conditioned by the designer, whose restoration views, despite divergent assessments of this issue among individual researchers, were undoubtedly formed still in the early 20th century [9, pp. 92–99, 168–180].

¹¹ For more details about the development of restoration doctrines in the interwar period and the problems of monument reconstruction after the war damages, refer, among other things, to [4, pp. 89–153].

Autorom odbudowy kościoła farnego w Szydłowie przyświecały te same cele, jakie decydowały o odbudowie wielu innych zabytków polskiej kultury zniszczonych w wyniku działań wojennych¹². Kościół już w okresie międzywojennym uznany był za jeden z najcenniejszych przykładów architektury epoki kazimierzowskiej. Jednocześnie zinventaryzowane przez Jerzego Raczyńskiego konstrukcje dachowe ocenione zostały jako klasyczne przykłady konstrukcji średniowiecznych występujących na terenie Polski, a więźba nad prezbiterium kościoła za „kanon” konstrukcji storczykowych i *kwintesencję typu wiązań o jednej środkowej kracie rozporowej* [3, s. 13–14]¹³. Wyjątkowa w ówczesnym stanie badań nad więzbanami dachowymi w Polsce wartość konstrukcji zniszczonych w farze w Szydłowie zadecydowała zapewne o ich rekonstrukcji w odbudowywanym kościele, bez względu na sens i analizowaną wyłącznie kategoriami doktryny konserwatorskiej zasadność podejmowania tego typu działań.

Do rekonstrukcji wynikającej ze zniszczenia zabytku o wyjątkowej wartości dla kultury narodowej doszło również w przypadku odbudowy dzwonnicy przy kościele farnym w Bochni [11]. Pochodząca prawdopodobnie z 1. połowy XVI w. drewniana dzwonnica została zniszczona w wyniku pożaru w październiku 1987 r., a następnie odbudowana w pierwotnym kształcie w latach 1990–1993 według projektu architektów Elżbiety Langer i Krzysztofa Kępy. Decyzja o rekonstrukcji obiektu została podjęta niemal natychmiast po jej zniszczeniu, wielkim orędownikiem odbudowy był znakomity badacz architektury drewnianej Marian Kornecki. Cytując jego słowa: *Dzwonnica, pozornie jedna z wielu istniejących jeszcze wież drewnianych, była jednak budowlą wyjątkową o ogromnym znaczeniu dla historii architektury. Była także znakiem tożsamości fary bocheńskiej i niemal całego miasta; elementem, którego brak jest nie do przyjęcia. Taka pozostawała dla wszystkich co najmniej od stu lat, gdy jej widok, wyrysowany przez Jana Matejkę, rozpowszechniony został szeroko [...]. Wieża weszła do podręcznikowego repertuaru czołowych zabytków budownictwa drewnianego i nie ma prawie ważniejszej publikacji, by nie była w niej wymieniana. Przesądziła o tym wspomniana konstrukcja, uroda i forma, traktowana jako idealny przykład średniowiecznej wieży drewnianej o obronnej genezie* [11, nlb]. Przy okazji prac przy obiekcie, być może po raz pierwszy zwrócono również uwagę na aspekt doktrynalny związany z problemem rekonstrukcji dawnego ustroju ciesielskiego. Oddajmy raz jeszcze głos Marianowi Korneckiemu: *W dwa dni po pożarze odbyła się na miejscu komisja konserwatorska celem podjęcia decyzji o losach zabytku. Wzięli w niej udział kompetent-*

perfectly reflected the original layout of the king-post roof frame over the presbytery and the three-king-post roof frames over the nave (Fig. 4). Original connections of carpentry elements were also thoroughly reconstructed. Standardized dimensions wood processed mechanically was used in this reconstruction.

The authors of the reconstruction of the parish church in Szydłów pursued the same goals which influenced reconstructions of many other monuments of Polish culture destroyed during the war military actions¹². Already in the interwar period, this church was recognized as one of the most valuable examples of architecture of the Casimir époque. At the same time, roof structures which were inventoried by Raczyński, were assessed as classic examples of the medieval structures occurring in Poland, whereas the roof truss over the church presbytery was recognized as a “canon” of king-post roof frames and *the essence of trusses with one central frame of longitudinal reinforcement* [3, pp. 13–14]¹³. In that state of the research on roof trusses in Poland a unique value of structures destroyed in the parish church in Szydłów probably decided their reconstruction in the church, regardless of the sense and validity of taking such action which were analysed solely in terms of the restoration doctrine.

Reconstruction of the bell tower at the parish church in Bochnia, which resulted from the destruction of the monument of an exceptional value for the national culture, also took place during the renovation works [11]. The wooden bell tower, which probably originated from the 1st half of the 16th century, was destroyed by fire in October 1987 and then it was reconstructed in its original form in the years 1990–1993 according to the project by architects Elżbieta Langer and Krzysztof Kępa. A decision to reconstruct the object was taken almost immediately after its destruction. A great advocate of its reconstruction was an outstanding researcher of wooden architecture Marian Kornecki. Quoting his words: *The bell tower, apparently one of the many still existing wooden towers, however, was a unique building of great significance for the history of architecture. It was also a sign of identity of the parish church in Bochnia and almost of the whole city; the element, the lack of which is not acceptable. And it remained as such for everybody for at least a hundred years, when its image drawn by Jan Matejko, was widely popularized [...]. The tower entered the book repertoire of the leading monuments of wooden architecture and there is hardly any other important publication that would not mention it. All this resulted*

¹² Cytując za autorem projektu odbudowy kościoła J. Żukowskim: *Tak wyglądała Fara do sierpnia 1944 r., kiedy ją metodycznie podpaliły i zniszczyły wojska niemieckie, nie w wirze walki, ale w czasie z góry obmyślonych i planowo przeprowadzonych zniszczeń pomników naszej kultury* [10, s. 28].

¹³ Konstrukcja nad prezbiterium kościoła farnego w Szydłowie została przez Raczyńskiego datowana na przełom XIV i XV w. [3, s. 14], natomiast powojenne badania architektoniczne kościoła poparte informacjami archiwalnymi wskazują na możliwy czas powstania więzby nad nawą i prezbiterium kościoła dopiero po 1630 r. [10, s. 30].

¹² Quoting the author of the church reconstruction project J. Żukowski: *This is what the parish church looked like till August 1944 when it was methodically burnt and destroyed by the German Army and it was done not in the heat of the battle but the destruction of this cultural monument was carefully planned beforehand and carried out accordingly* [10, p. 28].

¹³ Raczyński determined the date of the structure over the parish church presbytery in Szydłów at the turn of the 15th century [3, p. 14], whereas the postwar architectural research of the church, which was supported by archival information, indicates that a possible time of building the roof trusses over the nave and church presbytery was after 1630 [10, p. 30].

Il. 5. Dzwonnica w Bochni w trakcie odbudowy (fot. Z. Myczkowski, archiwum NID OT w Krakowie, reprodukcja w [11])

Fig. 5. Belfry w Bochni during reconstruction (photo by Z. Myczkowski, archive NID OT in Kraków, reproduced in [11])

ni przedstawiciele władz konserwatorskich, kościelnych i miejskich. Zebrani jednogłośnie uznali konieczność odtworzenia dzwonnicy z pełną dokładnością tak w zakresie formy, jak i techniki. Poruszono problemy dotyczące sposobu realizacji odbudowy i nadzoru, bezpieczeństwa obiektu na przyszłość, wreszcie sprawę bardzo istotną z naukowego punktu widzenia – problem prawidłowości postępowania. Uznano, że znaczenie tej właśnie wieży jest wyjątkowe i jej braku nie da się w syntetycznym widzeniu drewnianej architektury polskiej zastąpić innym równiejszą klasą przykładem; dalej, że doktryna konserwatorska, preferująca przede wszystkim zabiegi przy oryginalnej strukturze, dopuszcza dla zabytków z drewna możliwość, a niekiedy konieczność, dokonywania wymiany substancji, której czas żywotności jest z naturalnych przyczyn ograniczony. Oczywiście wymagana jest szczególna staranność w zachowywaniu tej samej techniki budowy. W danym przypadku mamy do czynienia z dramatycznym „wymuszeniem” wymiany substancji w dużym stopniu. Rzetelność odtwarzania zapewnić winna zachowana po pożarze w 90% autentyczna, choć przepalona konstrukcja, świadcząca raz jeszcze o jej niezwykłej trwałości i wysokiej jakości dawnego budulca. Celem przygotowania procesu odbudowy podjęto już prace dokumentacyjne przy zastosowaniu nowoczesnych metod, m.in. fotogrametrii. Tak więc podstawy prawidłowej realizacji dzieła odbudowy zostały zapewnione [11, nlb].

Zrekonstruowana dzwonnica została dokładnie odtworzona w zakresie formy oraz układu (il. 5). Niestety, w praktyce nie udało się w pełni zrealizować postulatów Mariana Korneckiego dotyczących zachowania tej samej techniki

from the above mentioned structure, beauty and form regarded as a perfect example of the medieval wooden tower of a defense genesis [11, no page number]. While this bell tower was renovated, perhaps for the first time, attention was drawn to the doctrinal aspect connected with the problem of reconstruction of the former carpentry construction. Let's quote Kornecki's words once again: *Two days after the fire a restoration on-site commission was established in order to make a decision as regards the future of the monument. The commission consisted of competent representatives of restoration, church and city authorities. The participants unanimously agreed on the need to restore the bell tower with complete accuracy both in terms of the form and technique. Aspects of methods of conducting the reconstruction and supervision, the object security in the future, and finally a very important aspect from a scientific point of view – the problem of correctness of the procedure were dealt with. It was assumed that the importance of this particular tower was unique and it could not be replaced by any other example equaling its class in the synthetic vision of Polish wooden architecture; further, the restoration doctrine which above all prefers treatments at the original structure, in the case of wooden historic objects, permits a possibility or at times even necessity of replacing the substance whose lifetime is for natural reasons limited. Of course, special care is required in maintaining the same construction techniques. In this particular case we deal with a dramatic “enforcement” of replacing the substance to a larger extent. The reconstruction reliability ought to be ensured by the authentic – in 90% – although burnt construction preserved after the fire, which again exemplifies its extreme durability and the high quality of the old building material. In order to prepare the reconstruction process, documentation works were already commenced with the use of modern methods, such as photogrammetry. Hence the basis for the correct reconstruction process was provided [11, no page number].*

The bell tower was carefully reconstructed in the scope of form and layout (Fig. 5). Unfortunately, in practical terms it was impossible to implement Marian Kornecki's proposals in reference to preserving the same construction technique and the original material¹⁴, in this way significantly impoverishing the restoration values of the object after its reconstruction. In spite of these changes the reconstruction of the bell tower in Bochnia remains, from the restoration point of view, probably the best contemporary example of the renewal of the historical carpentry structure in our country.

The presented examples by no means exhaust the list of restoration realizations in which restoration of old carpentry structures was carried out. They were discussed mainly with regard to changes in attitudes to the issue of

¹⁴ These changes were accurately described by the author of the cadastre card of the tower bell: *Before the fire constructional elements were made of hewed oak logs [...] During the reconstruction the “archaic” technology of carpentry processing was slightly changed [12].* Some of the elements of the structure were also made of other types of wood than the originally used oak wood (larch, pine).

budowy oraz pierwotnego materiału¹⁴, istotnie zubażając wartości konserwatorskie obiektu po dokonanej rekonstrukcji. Pomimo tych zmian odbudowa dzwonnicy bocheńskiej pozostaje chyba najpełniejszym z punktu widzenia konserwatorskiego współczesnym przykładem rekonstrukcji historycznej konstrukcji ciesielskiej w naszym kraju.

Przedstawione przykłady nie wyczerpują oczywiście pełnej listy realizacji konserwatorskich, w których dokonano odtworzenia dawnych konstrukcji ciesielskich. Zestawiono je głównie pod kątem ukazania przemian w podejściu do zagadnienia rekonstrukcji konstrukcji ciesielskich na przestrzeni XX stulecia. W okresie tym doszło do skryzalizowania się podstaw doktryny konserwatorskiej, w której rekonstrukcja jako samodzielne działanie, a nie część restauracji zabytku, w zasadzie wykluczona została z katalogu działań konserwatorskich. Jednocześnie był to czas, w którym ze względu na hekatombę zniszczeń obu wojen światowych świadomie odstąpiono od przyjętych założeń doktrynalnych, dopuszczając rekonstrukcję obiektów najcenniejszych dla dziedzictwa kulturowego. W grupie zabytków rekonstruowanych znalazły się też drewniane konstrukcje ciesielskie. Z upływem czasu rozluźniająca się doktryna konserwatorska usankcjonowała również rekonstrukcje najcenniejszych zabytków zniszczonych w wyniku nagłych zdarzeń, takich jak np. pożar lub katastrofa. Co jednak bardzo charakterystyczne, przez cały XX w. rekonstrukcje nie wykroczyły poza zakres powyższych działań, dopuszczonych ewoluującą doktryną konserwatorską. W pierwszych dwóch dziesięcioleciach stulecia były jeszcze nierozzerwalnie związane z restauracją zabytków, stanowiąc jej integralny element, a od lat 30. prawie wyłącznie z odbudową najcenniejszych zabytków zniszczonych w wyniku wojny bądź zdarzeń losowych.

Wydawać by się więc mogło, że okres rekonstrukcji zabytków mamy już właściwie za sobą, a ewentualne obecne i przyszłe działania o tym charakterze powinny być wyłącznie incydentalne oraz dotyczyć jedynie obiektów najcenniejszych, całkowicie zniszczonych w wyniku nagłego, nieprzewidzianego zdarzenia. Nic jednak bardziej mylnego, o czym świadczyć może narastająca fala „rekonstrukcji” historycznych konstrukcji ciesielskich realizowanych w ostatnich latach.

Problem rekonstrukcji konstrukcji ciesielskich we współczesnych pracach remontowych

W ostatnich latach w prowadzonych pracach remontowych historycznych konstrukcji ciesielskich zauważyć można bardzo niepokojące zjawisko wymiany istniejących ustrojów na nowe, realizowane jako mniej lub bardziej udane kopie bądź imitacje dotychczasowych układów. Co bardziej niepokojące, większość tych realizacji wykonywana była pod hasłami „rekonstrukcji” dawnych

carpentry structure restoration throughout the 20th century. In that period foundations of the restoration doctrine were crystallised in which reconstruction, as an independent activity and not as part of monument restoration, was in fact excluded from the catalog of restoration activities. Simultaneously, it was the time in which due to the hecatomb of devastations of two world wars doctrinal assumptions were consciously abandoned allowing for reconstruction of the most valuable objects of cultural heritage. In the group of reconstructed monuments there are also wooden carpentry structures. With time the loosening restoration doctrine also sanctioned reconstruction of the most valuable historical objects destroyed as a result of sudden incidents such as a fire or disaster. What is characteristic though, throughout the 20th century reconstruction cases did not go beyond the scope of the aforementioned actions, which were permitted by the evolving restoration doctrine. In the first two decades of the 20th century they were still inextricably linked with restoration of monuments constituting its integral element, whereas starting from the 1930s restorers' activities were almost exclusively connected with reconstruction of the most valuable monuments destroyed as a result of war or other random events.

Therefore, it would appear that a period of monument reconstruction is actually a thing of the past and any possible present and future actions of this character should be exclusively incidental and should refer only to the most valuable objects, completely destroyed as a result of sudden and unexpected events. Nothing more erroneous though, which is exemplified by a growing wave of historical “reconstruction” cases of carpentry structures carried out in the recent years.

Problem of restoration of carpentry structures in modern renovation works

In recent years, in the repair works of historical carpentry structures we can observe a very disturbing phenomenon of replacing the existing structures with new ones, which are used as a more or less successful copies or imitations of the existing systems. What is even more disturbing is the fact that most of these realisations were carried out under the names of “reconstruction” of former structures which, due to their condition of preservation and the scope of damages, no longer qualified for repair works. In general, the conducted works also had all the legally required rights of consent, including permission of the appropriate provincial restorer but to a large extent they were carried out thanks to grants and public funds.

A more detailed analysis of the actual condition of the structure, however, showed that in most cases structures before replacing were preserved in satisfactory or even good condition allowing for carrying out repair and by no means was their demolition justified. Structures could have been successfully renovated but in most cases the reluctance to conduct more complex and difficult repair works influenced their replacement and reconstruction. As a consequence, the decisions taken then led to the de-

¹⁴ Zmiany te trafnie opisał autor karty ewidencyjnej dzwonnicy: *Przed pożarem elementy konstrukcyjne wykonane były z ociosanych bali dębowych [...] Podczas rekonstrukcji zmieniono nieco „archaiczną” technologię obróbki ciesielskiej* [12]. Część elementów konstrukcji wykonano też z innych rodzajów drewna niż pierwotnie zastosowana dębina (modrzew, sosna).

Il. 6. Konstrukcja dachu kościoła pw. św. Jana we Włocławku w trakcie rozbiórki (fot. R. Skorupa)

Fig. 6. Roof constructions during demolition at the church dedicated to St John in Włocławek (photo by R. Skorupa)

Il. 7. Odtworzona konstrukcja dachu kościoła pw. św. Jana we Włocławku (fot. P. Tuliszewski)

Fig. 7. Reconstructed construction of roof at the church dedicated to St John in Włocławek (photo by P. Tuliszewski)

ustrojów, które ze względu na stan zachowania i zakres zniszczeń nie kwalifikowały się już do przeprowadzenia prac remontowych. Z reguły wykonane prace miały też wszystkie wymagane przepisami prawa zgody, w tym pozwolenie odpowiedniego wojewódzkiego konserwatora zabytków, a w dużej części zrealizowane zostały dzięki dotacjom i środkom publicznym.

Dokładniejsza analiza rzeczywistego stanu konstrukcji wskazała jednak, że w większości wypadków ustroje przed wymianą zachowane były w stanie zadowalającym lub nawet dobrym, umożliwiającym przeprowadzenie naprawy i w żadnym wypadku nieuzasadniającym ich rozbiórki. Konstrukcje z powodzeniem można było remontować, a o ich wymianie i następnie odtworzeniu zdecydowała w większości przypadków niechęć do prowadzenia bardziej skomplikowanych i trudniejszych prac naprawczych. W konsekwencji podjęte decyzje doprowadziły do zniszczenia wartościowych konstrukcji ciesielskich, w znacznym stopniu zubażając bądź nawet całkowicie pozbawiając obiekty ich wartości zabytkowych.

Spośród znanych autorowi przykładów powyższych realizacji, na potrzeby zobrazowania analizowanego zagadnienia, wymienić można następujące:

1. Wymiana z próbą „rekonstrukcji” układu konstrukcji dachowych nad nawą i prezbiterium kościoła pw. św. Katarzyny w Dziektarzewie. Przeprowadzona w 2004 r. inwestycja spowodowała usunięcie dawnych konstrukcji dachowych pochodzących być może z połowy XVI w. i zastąpienie ich nowymi ustrojami, w założeniach odtwarzającymi dawny układ, w rzeczywistości jedynie do niego zbliżonymi.

2. Wymiana więźb dachowych nad nawą, prezbiterium i zakrystią kościoła farnego pw. św. Jana we Włocławku. Przeprowadzona w 2006 r. wymiana początkowo miała być jedynie remontem konstrukcji, na który uzyskano pozwolenie konserwatorskie w oparciu o sporządzoną dokumentację. Dokumentacja wskazywała możliwość prowadzenia prac naprawczych oraz całkiem dobry stan zachowania większej części elementów (il. 6). Jednakże w trakcie realizacji prac podjęto decyzję o całkowitej rozbiórce starych

konstrukcji wartościowych konstrukcji ciesielskich, które przyczyniły się do znaczącego ubożenia lub nawet pozbawienia obiektów ich wartości historycznej.

Aby zilustrować problemy omówione powyżej, autor chciałby wspomnieć o następujących przykładach rekonstrukcji:

1. Zastąpienie z próbą „restoracji” układu konstrukcji dachowych nad nawą i prezbiterium kościoła pw. św. Katarzyny w Dziektarzewie. Inwestycja, która została przeprowadzona w 2004 r., przyczyniła się do usunięcia starych konstrukcji dachowych, które mogły być z połowy XVI w. i zastąpienie ich nowymi konstrukcjami, które miały być rekonstrukcją starego układu, w rzeczywistości jednak były tylko podobne do niego.

2. Zastąpienie więźb dachowych nad nawą, prezbiterium i zakrystią kościoła farnego pw. św. Jana we Włocławku. Zastąpienie, które zostało przeprowadzone w 2006 r., miało być początkowo tylko naprawą konstrukcji, która otrzymała pozwolenie na renowację na podstawie przygotowanej dokumentacji. Dokumentacja wskazywała na możliwość przeprowadzenia prac naprawczych i całkiem dobry stan zachowania większej części elementów (il. 6). Jednakże w trakcie realizacji prac zdecydowano o całkowitej rozbiórce starych konstrukcji i odtworzeniu ich na podstawie istniejących modeli i dokumentacji renowacji. W rezultacie układ konstrukcji, który był wykonany z mechanicznie przetworzonych elementów standardizacji, został odtworzony dość dokładnie (il. 7). Elementy starej konstrukcji zostały użyte w nowej, głównie bieżące. Rozbitych elementów starej konstrukcji dachowej składowano w okolicy kościoła przez długi czas, co umożliwiło przeprowadzenie dendrochronologicznych badań drzewiny użytej do budowy i określenie prawdopodobnej daty wzniesienia, tj. 1619¹⁵.

3. Częściowe zastąpienie konstrukcji nad nawą w kościele pw. św. Andrzeja Apostoła w Ujądzie w Opolu

¹⁵ Dendrochronological tests were carried out by Professor Tomasz Ważny in 2008.

Il. 8. Część dolna usuniętej konstrukcji dachowej nad nawą główną kościoła w Ujeździe (fot. M. Warchoł)

Fig. 8. Lower part of the removed roof construction above the nave at the church in Ujazd (photo by M. Warchoł)

więźb i ich „rekonstrukcji” w oparciu o istniejące wzory oraz dokumentację konserwatorską. W efekcie odtworzono dosyć dokładnie układ konstrukcji, którą wykonano ze zestandaryzowanych wymiarowo elementów obrobionych mechanicznie (il. 7). W nowej konstrukcji wykorzystano pojedyncze elementy dawnego ustroju, głównie belki wiązarowe. Zdemontowane elementy dawnych więźb przez dłuższy czas przechowywane były na terenie wokół kościoła, umożliwiło to przeprowadzenie badań dendrochronologicznych drewna użytego do budowy i określenie prawdopodobnej daty wzniesienia na 1619 r.¹⁵

3. Częściowa wymiana konstrukcji nad nawą główną kościoła pw. św. Andrzeja Apostoła w Ujeździe na Opolszczyźnie. Remont dachu kościoła realizowany jako: „Wymiana części elementów konstrukcyjnych drewnianej więźby dachu wraz z wymianą pokrycia” zakończył się spektakularnym demontażem i zestawieniem na ziemię za pomocą dźwigu części konstrukcji dachu nad nawą główną kościoła¹⁶. W miejsce dawnego ustroju pochodzącego najprawdopodobniej z czasu budowy kościoła w 1613 r. wykonana została nowa konstrukcja, odtwarzająca pierwotny układ, zestawiona z elementów obrobionych mechanicznie, zubożona w wielu miejscach m.in. poprzez likwidację kołków w złączach poszczególnych elementów. Interwencja wojewódzkiego konserwatora zabytków zahamowała demontaż dalszej części więźby, która została naprawiona zgodnie z wydanym pozwoleniem. Zdemontowana część konstrukcji przez jakiś czas ustawiona była na terenie kościelnym przed wejściem głównym do świątyni (il. 8). Inwestycja zrealizowana została

Region. Repair of the church roof: “Replacement of some structural elements of the wooden roof truss along with replacement of the cover’ was completed with spectacular dismantling and putting parts of the roof structure over the nave of the church on the ground by means of a crane¹⁶. In the place of the former structure, which most probably goes back to the time of the church construction in 1613, a new structure was made reproducing the original layout and it consisted of mechanically processed elements, impoverished in many places, *inter alia*, due to removal of treenails in the connectors of the particular elements. Intervention of the provincial restorer stopped the dismantling of the rest part of the roof truss, which was repaired in accordance with the issued permission. For a certain period of time the disassembled part of the structure was situated on the territory of the church in front of the main entrance to the church (Fig. 8). The investment was realized thanks to the financial support from the EU funds within the framework of regional operational programs.

4. Reconstruction of the bell tower at the church in Nadarzyn near Warsaw. Demolition and then complete reconstruction of the early 19th-century bell tower in a new material were carried out in 2010 despite the explicit evaluation of experts as regards the possibility to conduct renovation and repair of the monument. The new structure of the bell tower, having been reconstructed only in a general range of its former layout, was made of mechanically processed wood elements reinforced with steel screws (Fig. 9). The bell tower works were partially funded by a grant of the Ministry of Culture and National Heritage.

5. Reconstruction of the roof structure over the bell tower in the post-Bernardine complex in Przasnysz. Replacement of the roof structure, which probably originated from the beginning of the 17th century, was carried out along with erecting new gothic gables of the bell tower in 2013. In the course of the works only a general layout of the former king-post roof frame was reconstructed.

The presented examples do not cover the full list of similar realisations which were carried out in recent years; many similar ideas were fortunately timely prevented. In the light of the above, a question arises as regards the reasons and sense of similar actions leading to the irreversible destruction of valuable carpentry structures. The commonness of the phenomenon as well as combining it with the definition of reconstruction as an act of restoration is also striking. It seems that the answers to these questions should be searched both in the lack of sufficient restoration knowledge and reluctance on the

¹⁵ Badania dendrochronologiczne przeprowadził w 2008 r. prof. Tomasz Ważny.

¹⁶ Operacja zestawienia konstrukcji została sfilmowana przez obserwatorów i zamieszczona na ogólnodostępnym portalu internetowym pod nazwą: „Wymiana pokrycia dachowego Kościoła parafialnego p.w. św. Andrzeja Apostoła – Ujazd”, źródło: <https://www.youtube.com/watch?v=6mT-JseMdks> [data dostępu: 2.01.2016]. Nie potrzeba wiele wyobraźni i wiedzy technicznej, by móc prawidłowo ocenić rzeczywisty stan zachowania konstrukcji, którą można było w całości bez większych problemów oraz wzmocnień zestawić na ziemię.

¹⁶ The action of putting down the structure was recorded by observers and shared on the public Internet portal called “Wymiana pokrycia dachowego Kościoła parafialnego p.w. św. Andrzeja Apostoła – Ujazd”, source: <https://www.youtube.com/watch?v=6mT-JseMdks> (Replacement of the roof of St. Andrew the Apostle Parish Church – Ujazd’; accessed: 2.01.2016). There is no need to have a lot of imagination and technical knowledge to be able to properly assess the actual condition of the structure, which could have been entirely placed on the ground without any major problems or reinforcements.

dzięki dofinansowaniu z funduszy unijnych w ramach regionalnych programów operacyjnych.

4. Odtworzenie dzwonnicy przy kościele w Nadarzynie pod Warszawą. Rozbiórka, a następnie całkowite odtworzenie pochodzącej z początku XIX w. dzwonnicy w nowym materiale wykonane zostały w 2010 r., pomimo jednoznacznej oceny specjalistów o możliwości przeprowadzenia prac remontowych i naprawy zabytku. Nowa konstrukcja dzwonnicy odtwarzająca jedynie w ogólnym zakresie dawny układ wykonana została z drewna obrobionego mechanicznie z połączeniami elementów wzmocnionymi stalowymi śrubami (il. 9). Prace przy remoncie dzwonnicy częściowo sfinansowane zostały dzięki dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

5. Odtworzenie konstrukcji dachu nad wieżą-dzwonnicyą w zespole pobernardyńskim w Przasnyszu. Wymiana pochodzącej prawdopodobnie z początku XVII w. konstrukcji dachu zrealizowana została łącznie z wymurowaniem od nowa gotyckich szczytów dzwonnicy w 2013 r. W trakcie prac odtworzony został jedynie ogólny układ dawnej więźby storczykowej.

Przedstawione przykłady nie wyczerpują oczywiście pełnej listy podobnych realizacji, które miały miejsce w ostatnich latach, wielu podobnym pomysłom udało się też w porę zapobiec. W ich świetle nasuwa się więc pytanie o przyczyny i sens podobnego działania, prowadzącego do bezpowrotnego niszczenia cennych konstrukcji ciesielskich. Zastanawia też powszechność zjawiska oraz łączenie go z definicją rekonstrukcji jako działania o charakterze konserwatorskim. Wydaje się, że odpowiedzi na powyższe pytania szukać należy zarówno w braku dostatecznej wiedzy konserwatorskiej, jak i niechęci ze strony inwestorów oraz wykonawców robót budowlanych do prowadzenia bardziej skomplikowanych i droższych prac naprawczych w porównaniu z odtworzeniem układu konstrukcji w nowym materiale. Chęć wymiany dawnej konstrukcji (uznawanej powszechnie za „na pewno” wyeksploatowaną technicznie ze względu na wiek i powierzchowne uszkodzenia) na wykonaną z nowego drewna zapewnić ma obiektowi sprawność i długi czas użytkowania bez kłopotliwych napraw i konserwacji.

Jednocześnie bezpośredni wpływ na takie podejście do dawnych konstrukcji ciesielskich ma brak umiejętności prawidłowej oceny stanu technicznego zachowania historycznych ustrojów oraz wiedzy na temat możliwości ich naprawy i konserwacji. Osoby decydujące o kierunku i zakresie przyszłych prac (projektanci, konstruktorzy, pracownicy służb konserwatorskich) nie posiadają często wystarczającej wiedzy i doświadczenia w tym zakresie, wybierają więc lub godzą się na wybór najłatwiejszego rozwiązania, jakim jest wymiana konstrukcji na wykonaną z nowego materiału.

By zachować pozory działań zgodnych z zasadami konserwatorskimi i usprawiedliwić wymianę dawnych konstrukcji, próbuje się je powiązać z doktryną konserwatorską poprzez nadanie im fałszywej nazwy „rekonstrukcji” oraz odtworzenie dawnego układu. Dla ich autorów, posiadających najczęściej jedynie ograniczoną wiedzę w zakresie historii konserwatorstwa, nie stanowi problemu, że ewentualna rekonstrukcja historycznej konstrukcji ciesielskiej powinna być ściśle osadzona w doktrynie, za-

Il. 9. Odtworzona konstrukcja ciesielska dzwonnicy w Nadarzynie (fot. M. Warchoł)

Fig. 9. Reconstructed carpentry construction of the belfry in Nadarzyn (photo by M. Warchoł)

part of investors as well as building contractors to conduct more complex and more expensive repair works in comparison with the reconstruction of a structure in a new material. A desire to replace an old structure (commonly recognized as “surely” technically exploited due to its age and superficial damages) with the one made of new wood is to ensure the object to be efficient and used for a long time with no troublesome repairs or restoration.

At the same time this approach towards the former carpentry structures is directly influenced by a lack of ability to correctly assess the technical condition of historical structures preservation and the knowledge of the possibilities of their repair and restoration. People who have a decisive power on the direction and scope of future works (designers, constructors, restoration service workers) frequently do not have a sufficient knowledge and experience in this domain, hence they choose or agree to choose a solution that is the simplest and easiest, i.e. replacing the structure with the one made of a new material.

In order to keep up appearances of actions which are in accordance with restoration principles and to justify the replacement of old structures, there are attempts to combine them with a restoration doctrine by giving them a false name of “reconstruction” and restoring an old structure. Their authors, who often have only a limited knowledge of the restoration history, do not see this as a problem that the possible reconstruction of the historical carpentry structure ought to be closely embedded in the doctrine, both in the scope the legitimacy of its implementation as well as in the way it is done. As it was previously indicated at the beginning of the article, we deal with the legitimacy of reconstruction exclusively in the case of the complete destruction of a historic building of a remarkable value as a result of sudden random incidents. By no means can it be connected with the concept of a monument repair or be a consequence of carrying out repair works. The effect of the conducted restoration of the former carpentry structure can be at most its imitation in a new material,

równy w zakresie zasadności jej realizacji, jak i sposobu wykonania. Jak wskazano już w pierwszej części opracowania, zasadność rekonstrukcji może zaistnieć wyłącznie w przypadku wcześniejszego całkowitego zniszczenia zabytków o wyjątkowej wartości w wyniku nagłych zdarzeń losowych. Na pewno natomiast nie jest i nie może być powiązana z pojęciem remontu zabytku lub być następstwem prowadzenia prac remontowych. Efektem zrealizowanego odtworzenia dawnej konstrukcji ciesielskiej może być co najwyżej jej imitacja w nowym materiale, a w najlepszym wypadku kopia bardzo zbliżona do oryginału, pozbawiona jednak większości wartości zabytkowych zawartych w autentycznej strukturze.

Podsumowanie

Analiza zjawiska rekonstrukcji historycznych konstrukcji ciesielskich w odniesieniu do konkretnych realizacji konserwatorskich pozwala na dokonanie następujących spostrzeżeń oraz sformułowanie wniosków dotyczących zasadności i celowości ich wykonywania:

1. Zarówno historycznie realizowane rekonstrukcje, mające swoje uzasadnienie w doktrynie lub praktyce konserwatorskiej, jak i tzw. rekonstrukcje z ostatnich lat odtwarzają jedynie układ ustroju i ogólny charakter jego elementów, prowadząc do utraty wielu cennych informacji naukowych zawartych w autentycznym materiale. W żadnym ze znanych autorowi przykładów nie przeprowadzono rekonstrukcji w pełni zgodnej z zasadami konserwatorskimi określonymi w obowiązujących dokumentach doktrynalnych (*Karta Wenecka* z 1964 r. oraz dokument Międzynarodowego Komitetu Drewna ICOMOS z Meksyku z 1999 r.) w zakresie sposobu obróbki materiału oraz wykorzystania tradycyjnych technologii, w których wykonany był zabytek. Najbliższe prawidłowej rekonstrukcji były prace przeprowadzone przy dzwonnicy w Bochni, jednak i tam pomimo początkowych zamierzeń ostatecznie odstąpiono od rygorystycznego przestrzegania wszystkich zasad na rzecz odtworzenia głównie formy i układu konstrukcyjnego obiektu.

2. Ewentualna rekonstrukcja historycznej konstrukcji ciesielskiej powinna być zawsze osadzona w doktrynie konserwatorskiej, a wszelkie działania wychodzące poza ścisły zakres doktryny nie powinny być określane terminem rekonstrukcji. W szczególności termin ten nie może być wykorzystywany, w przypadku prowadzenia prac remontowych zabytków, dla uzasadnienia rozbiórki dawnego ustroju i jego odtworzenia, nawet przy zachowaniu pierwotnego kształtu ustroju i układu poszczególnych elementów.

3. Historyczne konstrukcje ciesielskie przede wszystkim powinny być remontowane w oparciu o profesjonalnie przygotowane materiały i dokumentacje oraz przez przygotowane do tego zespoły wykonawcze posiadające dogłębną wiedzę i długą praktykę w prowadzeniu tego typu prac. W praktyce powinny być przestrzegane zasady określone w obowiązujących dokumentach doktrynalnych dotyczących zabytków, w szczególności zabytków wykonanych z drewna.

Przestrzeganie powyższych warunków przyczynić się może do prowadzenia skuteczniejszej ochrony konserwatorskiej oraz zachowania wartości bardzo cennej grupy zabytków, jakimi są historyczne konstrukcje ciesielskie.

or at best a copy very close to the original, but deprived of most of its historical values which are inherent in the authentic structure.

Summary

An analysis of the phenomenon of historical reconstruction of carpentry structures in relation to the particular restoration actions enable us to make the following observations and formulate some conclusions with regard to their legitimacy and purpose:

1. Both historically realised reconstruction cases which are justified in the doctrine or restoration practice and the so called recent reconstruction cases only reproduce the structural layout and a general nature of its components, thus leading to the loss of valuable scientific information which are contained in the authentic material. The author of this article has no knowledge of an example of the reconstruction case carried out fully in compliance with restoration principles defined in the existing doctrinal documents (*Venice Charter* of 1964 and a document of International Wood Committee ICOMOS from Mexico issued in 1999) in the scope of a manner of processing a material and usage of traditional technologies that were used when building a given monument. The works carried out on the bell tower in Bochnia were the closest to the correct reconstruction, however, even there, in spite of the initial plans, rigorist compliance with all the principles was abandoned for the sake of reconstructing mainly the form and the structural layout of the monument.

2. Any possible reconstruction of a historical carpentry structure ought to be always embedded in the restoration doctrine, while all the activities that go beyond the strict scope of the doctrine should not be defined with the use of the term of reconstruction. In particular, this term cannot be used in the cases of conducting repair works of monuments, and in order to justify the demolition of the old structure and its reproduction, even when retaining the original shape of the structure and the arrangement of its particular components.

3. Historical carpentry structures should be repaired based on professionally prepared materials and documentations and by executive teams of specialists who have a deep knowledge and long practice in carrying out this type of works. In practice, the rules contained in the existing doctrinal documents must be observed, particularly with reference to monuments built of wood.

Compliance with the aforementioned regulations may contribute to the introduction of more effective restoration protection and preservation of values of a remarkable group of monuments, which historical carpentry structures are.

*Translated by
Bogusław Setkiewicz*

Bibliografia/References

- [1] Mayer J., *Henri Deneux, a Pioneer (1874–1969)*, [w:] P. Hoffsummer (red.), *Roof Frames from the 11th to the 19th Century. Typology and Development in Northern France and in Belgium*, BREPOLs, Turnhout 2009, 25–31.
- [2] Ostendorf F., *Die Geschichte des Dachwerks*, B.G. Teubner, Leipzig–Berlin 1908.
- [3] Raczyński J., *Przyczynki do historii ciesielskich konstrukcji dachowych w Polsce*, „Studia do Dziejów Sztuki w Polsce” 1930, Nr 3, 1–30.
- [4] Dettloff P., *Odbudowa i restauracja zabytków architektury w Polsce w latach 1918–1939. Teoria i praktyka*, Universitas, Kraków 2006.
- [5] Jankowski A., *Kościół drewniane o zdwojonej konstrukcji ścian w Wielkopolsce*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2009.
- [6] Stępień P.M., *Rekonstrukcja i kreacja w odnowie zamku na Wawelu*, „Ochrona Zabytków” 2007, Nr 2, 27–50.
- [7] Kilariski M., *Odbudowa i konserwacja zespołu zamkowego w Malborku w latach 1945–2000*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 2007.
- [8] Rząd R., *Zamek w Malborku. Dni powszednie odbudowy*, Muzeum Zamkowe w Malborku, Malbork 1996.
- [9] Omilanowska M., *Stefan Szyller 1857–1933. Warszawski architekt doby historyzmu*, Wydawnictwo Fundacji „Historia pro Futuro”, Warszawa 1995.
- [10] Żukowski J., *Fara w Szydłowie*, „Biuletyn Historii Sztuki” 1948, Nr 1, 23–39.
- [11] Kornecki M., *Dzwonnica bocheńska odbudowana*, „Kościół Drewniane” 1993, z. 10, nlb.
- [12] *Karta ewidencyjna dzwonnicy w Bochni*, oprac. M.H. Grabski, wrzesień 1999 r., archiwum Narodowego Instytutu Dziedzictwa w Warszawie.

Streszczenie

W artykule podjęto próbę przybliżenia problematyki rekonstrukcji historycznych konstrukcji ciesielskich w obiektach zabytkowych. Pojawiły się one wraz z rozwojem europejskiego konserwatorstwa w początkach XX w. Początkowo związane były jeszcze z nurtem restauracji historycznej, a następnie z odbudową zabytków zniszczonych w czasie obu wojen światowych oraz w wyniku pożarów i katastrof. Zasygnalizowano też pojawienie się w ostatnich latach w pracach remontowych przykładów działań nazywanych rekonstrukcjami dawnych konstrukcji ciesielskich, niemających jednak nic wspólnego z rekonstrukcjami w rozumieniu konserwatorskim, prowadzących do likwidacji autentycznych konstrukcji i zastępowania ich imitacjami nieposiadającymi żadnych wartości zabytkowych.

Słowa kluczowe: rekonstrukcje, konstrukcje ciesielskie, ciesielstwo, więźby dachowe

Abstract

In the article the author tried to magnify the problematics of reconstructions of historical carpentry constructions in the monumental objects, which have appeared together with the development of European restoration in the beginning of 20th century. First it was connected with the trend of historical restoration and then with the reconstructions monuments destroyed during two world wars and in the consequence of fire or other disasters. The author signaled also appearance, in the recent years, of the examples of activities called reconstructions of the ancient carpentry constructions which don't have anything in common with the reconstructions in the conservatory understanding and lead to the liquidation of the authentic constructions and their replacement by the imitations with no antique value.

Key words: reconstructions, carpentry constructions, carpentry, roof trusses

Kościół cysterski w Doberanie, wspornik
(fot. E. Łużyniecka)
Cistercian church in Doberan, cantilever
(photo by E. Łużyniecka)